

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Ольга Мердова
Надія Носевич
Неждана Удалова
Іван Хозлу

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**«Відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, за
вчинення малолітніми або неповнолітніми особами у
віці від 14 до 16 років адміністративних правопорушень,
передбачених КУпАП»**

Кривий Ріг- 2022

УДК 342.951
М-52

*Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 12 від 27 квітня 2022 р.)*

Рецензенти:

Собакарь Андрій Олексійович – завідувач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Кіцул Юрій Степанович – начальник відділу з питань захисту прав дитини Департаменту моніторингу дотримання прав людини Міністерства внутрішніх справ України, кандидат юридичних наук

Мердова Ольга, Носевич Надія, Удалова Неждана, Хозлу Іван

Відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, за вчинення малолітніми або неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП : науково-практичні рекомендації. Кривий Ріг, 2022. 22 с.

Автори на підставі ретельного аналізу чинного законодавства, сучасного правового матеріалу, правозастосовної практики схарактеризували в науково-практичних рекомендаціях особливості адміністративної відповідальності батьків та осіб, що їх замінюють за вчинення малолітніми або неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП.

Науково-практичні рекомендації розраховані на працівників підрозділів Національної поліції та інших правоохоронних органів, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти та стануть у нагоді всім, хто цікавиться питаннями адміністративної відповідальності.

© Мердова Ольга, Носевич Надія,
Удалова Неждана, Хозлу Іван, 2022
© ДонДУВС, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. Терміни, використані в науково-практичних рекомендаціях	5
2. Характеристика адміністративних правопорушень, передбачених ч. 3, 4 ст. 173-4 і ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, та особливості їх кваліфікації	8
3. Порядок провадження та компетенція органів та посадових осіб Національної поліції України	13
ВИСНОВКИ	20
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	22

ВСТУП

Кодекс України про адміністративні правопорушення розглядає дитину як спеціального суб'єкта та містить низку складів правопорушень, які є поширеними щодо вчинення їх зазначеною категорією осіб. Як відомо, адміністративна відповідальність дітей настає для них із 16-річного віку, проте правозастосовна діяльність працівників Національної поліції свідчить про те, що адміністративні правопорушення доволі часто вчиняють малолітні або неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, які не є суб'єктом адміністративного правопорушення, і в такому разі питання щодо відповідальності за їх вчинення покладають відповідно до законодавства на батьків та осіб, що їх замінюють. Якщо правовий статус батьків для працівників поліції є зрозумілим, то статус «осіб, що їх замінюють» у положеннях Кодексу України про адміністративні правопорушення не розкривається, так само, як і не надається перелік таких осіб, що призводить до проблемних моментів у правозастосовній практиці поліцейських.

З огляду на це, автори на підставі ретельного аналізу чинного законодавства, сучасного правового матеріалу, правозастосовної практики схарактеризували в науково-практичних рекомендаціях особливості адміністративної відповідальності батьків та осіб, що їх замінюють, за вчинення малолітніми або неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП.

1. Терміни, використані в науково-практичних рекомендаціях

Дитина – особа віком до 18 років (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про громадянство України»).

Дитина – будь-яка фізична особа віком до вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми»).

Дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»).

Правовий статус **дитини** має особа до досягнення нею повноліття (ч. 1 ст. 6 Сімейного кодексу України).

Малолітньою вважають дитину до досягнення нею чотирнадцяти років (ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України).

Неповнолітньою вважають дитину у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України).

Дитина-сирота – дитина, у якої померли чи загинули батьки (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»; ч. 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»).

Діти, позбавлені батьківського піклування – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав; діти, відібрані у батьків без позбавлення батьківських прав; діти, у яких батьки визнані безвісно відсутніми або недієздатними; оголошені померлими; які відбувають покарання в місцях позбавлення волі; які перебувають під вартою на час слідства; яких розшукують органи Національної поліції; батьки, про яких відсутні відомості щодо їхнього місцезнаходження; батьки з тривалою хворобою, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки; діти, розлучені із сім'єю; підкинуті діти; діти, батьки яких невідомі; діти, від яких відмовились батьки; діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції; безпритульні діти (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»).

За загальним правилом, адміністративна відповідальність настає для осіб, що досягли 16 років. Відповідно до п. 2, ч. 1 ст. 247 ст. 221 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) визначено, що провадження у справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю, якщо особа не досягла 16-річного віку на момент вчинення адміністративного правопорушення. Тобто відповідно до цієї норми законодавства, у випадку вчинення адміністративного правопорушення малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, відповідальність несуть батьки або особи, які їх замінюють.

Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний, моральний розвиток, зобов'язані поважати дитину, виховувати її в дусі поваги щодо прав і свобод інших людей; забороняються будь-які види експлуатації, фізичні покарання дитини (ст. 150 СКУ).

У Сімейному кодексі України передбачено перелік осіб, що мають обов'язки щодо виховання та піклування дітей. До осіб, які замінюють батьків та мають обов'язки щодо дитини, відповідно до положень Сімейного кодексу України належать:

- 1) опікун;
- 2) піклувальник;
- 3) особа, що всиновила чи удочерила;
- 4) патронатний вихователь;
- 5) прийомні батьки;
- 6) батьки-вихователі дитячого будинку;
- 7) фактичний вихователь.

Опікун – повнолітня дієздатна особа, яка перебуває переважно в сімейних, родинних відносинах із дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років, що забезпечує реалізацію заходів із влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку, захисту їх прав та інтересів (ч. 4 ст. 249 Сімейного кодексу України).

Піклувальник – повнолітня дієздатна особа, яка перебуває переважно в сімейних, родинних відносинах із дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, що забезпечує реалізацію заходів із влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку, захисту їх прав та інтересів (ч. 4 ст. 249 Сімейного кодексу України).

Особа, що всиновила чи удочерила – дієздатна особа не молодше двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини, яка прийняла у свою сім'ю дитину на правах сина або дочки¹.

Патронатний вихователь – особа, яка за участі членів сім'ї надає послуги з догляду, виховання та реабілітації дитини у своїй сім'ї (ч. 3 ст. 252 Сімейного кодексу України).

Прийомні батьки – подружжя або окрема особа, що не перебуває у шлюбі, які взяли на виховання та для спільного проживання дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування (ч. 1 ст. 256-2 Сімейного кодексу України).

Батьки-вихователі – подружжя або окрема особа, що не перебуває у шлюбі, які взяли на виховання та для спільного проживання не менш як п'ять дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування, та яким за рішенням органів опіки та піклування надано статус батьків-вихователів (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»).

Фактичний вихователь – особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, має права та обов'язки щодо її виховання та захисту (ст. 261 Сімейного кодексу України).

¹ Визначення, вироблене наукою.

2. Характеристика адміністративних правопорушень, передбачених ч. 3,4 ст. 173-4 і ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, та особливості їх кваліфікації

На сьогодні нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено два склади правопорушень, що передбачають відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, за вчинення малолітніми або неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років адміністративних правопорушень:

1. ч. 3, 4 статті 173-4. Булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

2. ч. 1-3 статті 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей.

Різниця між цими двома складами правопорушень полягає в об'єктивній стороні, тобто сукупності передбачених адміністративно-правовою нормою ознак, що характеризують його зовнішній прояв.

Так, за ч. 3, 4 статті 173-4 КУпАП настає відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, у випадку вчинення малолітніми або неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років за вчинення булінгу.

У всіх випадках вчинення будь-якого іншого адміністративного правопорушення малолітніми або неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, настає за вчинення правопорушення, передбаченого ч.1, 3 ст. 184 КУпАП.

УВАГА! На відміну від ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП кваліфікація адміністративного правопорушення за ч. 3 ст. 184 КУпАП здійснюється лише у випадку вчинення адміністративного правопорушення неповнолітньою особою у віці від 14 до 16 років. Диспозиція ч. 3 ст. 184 КУпАП не охоплює таку категорію як «малолітня особа». Як свідчить правозастосовна практика, у випадку вчинення адміністративного правопорушення малолітньою особою (крім булінгу), відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, настає за ч. 1 ст. 184 КУпАП, тобто за ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей, у випадку вчинення адміністративного правопорушення неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, настає за вчинення правопорушення, передбаченого 3 ст. 184 КУпАП.

Розглянемо більш детально зазначені два склади правопорушень.

Стаття 173-4. Булінг (цькування) учасника освітнього процесу

Частина 3. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, –

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Частина 4. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, –

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Загальним об'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП, є суспільні відносини у сфері громадського порядку і громадської безпеки, **безпосереднім об'єктом** – суспільні відносини у сфері охорони прав та законних інтересів неповнолітніх осіб.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення – це сукупність передбачених адміністративно-правовою нормою ознак, що характеризують його зовнішній прояв. До ознак об'єктивної сторони адміністративного правопорушення належить: діяння у формі дії або бездіяльності; шкідливі наслідки діяння, які іноді називають шкодою від посягання; причинний зв'язок між діянням та його наслідками.

Що стосується об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 173-4 КУпАП, то вона виражається у вчиненні булінгу (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, унаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Зазначимо, що частина 4 ст. 173-4 КУпАП передбачає кваліфікований склад, що встановлює відповідальність за повторність вчинення правопорушення, передбаченого ч. 3 зазначеної статті.

Суб'єкт адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП, спеціальний – спеціальний, а саме батьками або особами, що їх замінюють.

Суб'єктивна сторона, адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП, характеризується виною як у формі умислу, так і у формі необережності.

Стаття 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей

Частина 1. Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей –

тягне за собою попередження або накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Частина 2. Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, –

тягнуть за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Частина 3. Вчинення неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом, крім порушень, передбачених частинами третьою або четвертою статті 173-4 цього Кодексу, –

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Загальним об'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1, 3 ст. 184 КУпАП, є суспільні відносини у сфері громадського порядку і громадської безпеки, **безпосереднім об'єктом** – суспільні відносини у сфері охорони прав та законних інтересів неповнолітніх осіб.

Що стосується **об'єктивної сторони правопорушення**, передбаченого ч. 1, 2 ст. 184 КУпАП, то вона виражається в ухиленні батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей. Зазначимо, що частина 2 ст. 184 КУпАП передбачає кваліфікований склад, що встановлює відповідальність за повторність вчинення правопорушення, передбаченого ч. 1 зазначеної статті. Відповідальність за ч. 1, 2 ст. 184 КУпАП для батьків або осіб, що їх замінюють, настає у випадку, коли адміністративне правопорушення вчинене *малолітньою особою*.

Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 184 КУпАП виражається у вчиненні неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Суб'єкт адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, спеціальний – спеціальний, а саме батьками або особами, що їх замінюють.

Суб'єктивна сторона, адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, характеризується виною як у формі умислу, так і у формі необережності.

Аналіз правозастосовної практики працівників Національної поліції свідчить про наявність випадків неправильної кваліфікації діяння батьків або законних представників у випадку вчинення малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років адміністративних правопорушень.

Так, наприклад, із матеріалів справи № 234/2837/19 суд установив, що 31.01.2019 року о 09:00 годині надійшла ІНФОРМАЦІЯ_5 про те, що гр. ОСОБА_1 ухилялась від виконання передбачених ст. 150 СК України обов'язків щодо виховання доньки ОСОБА_2, унаслідок чого остання 31.01.2019 року вчинила дії, передбачені ст. 173-4 КУпАП. Працівниками поліції діяння гр. ОСОБА_1 були кваліфіковані за ч. 3 ст. 184 КУпАП, натомість таке діяння необхідно кваліфікувати за ч. 3 ст. 173-4 КУпАП².

На цьому недоліку наголошено в коментарях суддів. Так, суддею Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду О. Булейко наголошено на неправильній кваліфікації вчинюваних діянь: замість кваліфікації дії за ч. 3 або 4 ст. 173-4 КУпАП поліцейські кваліфікують дії винних за ч. 3 ст. 184 КУпАП (невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей)³.

УВАГА! У разі вчинення булінгу малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років необхідно кваліфікувати дії за спеціальною нормою ч. 3 або ч. 4 ст. 173-4 КУпАП, а не за загальною нормою, передбаченою ч. 3 ст. 184 КУпАП, про що прямо вказано у зазначеній нормі.

При кваліфікації діяння за ст. 173-4 КУпАП мають місце випадки неправильного визначення частини зазначеної статті, за якою кваліфікуються діяння, що при розгляді справи судом призводить до закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Так, наприклад, у справі № 766/173/21 суддею встановлено, що за участі законного представника потерпілої ОСОБА_1, особи щодо якої складено протокол про адміністративне правопорушення ОСОБА_2, розглянув справу про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 173-4 КУпАП, щодо ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, громадянки України, ідентифікаційний код не встановлено, проживає за адресою: АДРЕСА_1.

² Справа № 234/2837/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79992685> (дата звернення: 22.02.2022)

³ Суддя ККС ВС розповіла про судову практику у справах щодо булінгу. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1123260/> (дата звернення: 24.03.2022)

Згідно з протоколом 23.12.2020 року о 10:43 год. учасник освітнього процесу ОСОБА_3, 2010 р.н. (прим. – дитині 10 років), вчинив відносно ОСОБА_4, 2009 р.н., булінг (цькування), психологічне насильство зокрема, із застосуванням засобів електронних комунікацій, отже, ОСОБА_2, вчинила адміністративне правопорушення, передбачене, ч. 1 ст. 173-4 КУпАП. У судовому засіданні ОСОБА_2 заперечувала проти притягнення її до адміністративної відповідальності, посилаючись на те, що її син ОСОБА_3 не вчиняв жодного насильства відносно ОСОБА_4. Законний представник потерпілого ОСОБА_1 у судовому засіданні просила притягнути ОСОБА_2 до адміністративної відповідальності з підстав, указаних у протоколі про адміністративне правопорушення. Суд, заслухавши учасників процесу, вивчивши матеріали справи, дійшов до наступного: частина 1 ст. 173-4 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняють стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, унаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Частина 3 ст. 173-4 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Особою, що склала протокол про адміністративне правопорушення стверджується, що малолітній ОСОБА_3 вчинив діяння, передбачене ч. 1 ст. 173-4 КУпАП, а тому воно повинно бути кваліфіковане за ч. 3 ст. 173-4. КУпАП. Суду не надано право змінювати правову кваліфікацію діяння, указанного в протоколі про адміністративне правопорушення. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 247 КУпАП провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за відсутності події і складу адміністративного правопорушення. За таких обставин справа підлягає закриттю за відсутності події і складу адміністративного правопорушення⁴.

⁴ Справа № 766/173/21. URL: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/96330686> (дата звернення: 24.03.2022)

3. Порядок провадження та компетенція органів та посадових осіб Національної поліції України

Частина 3, 4 статті 173-4. Булінг (цькування) учасника освітнього процесу

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП, **протокол про адміністративне правопорушення мають право складати уповноважені на те посадові особи Національної поліції.**

Згідно зі ст. 221 КУпАП адміністративні правопорушення, передбачені ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП, уповноважені розглядати районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді).

Частина 1-3 статті 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, **протокол про адміністративне правопорушення мають право складати уповноважені на те посадові особи Національної поліції.**

Згідно зі ст. 221 КУпАП адміністративні правопорушення, передбачені ч. 3 ст. 184 КУпАП, уповноважені розглядати районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді).

Аналізуючи положення КУпАП, можна впевнено стверджувати про існування двох видів проваджень у справах про адміністративні правопорушення:

- звичайне;
- спрощене.

УВАГА! Для адміністративних правопорушень, передбачених ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП та ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, характерним є звичайна форма провадження у правах про адміністративні правопорушення.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП та ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, починається зі стадії «Порушення і з'ясування обставин справи про адміністративне правопорушення».

Стадія порушення провадження у справах про адміністративні правопорушення є ланцюгом логічно пов'язаних процесуально оформлених дій, спрямованих на досягнення єдиного процесуального результату, єдиної

мети – підготовки справи про адміністративне правопорушення до її наступної стадії – розгляду.

Стадія порушення справи, на наш погляд, має три етапи:

- а) офіційне отримання інформації про адміністративне правопорушення;
- б) з'ясування (дослідження) обставин справи;
- в) процесуальне оформлення результатів дослідження.

Перший етап стадії порушення справи про адміністративне правопорушення починається з офіційної реєстрації уповноваженим органом (посадовцем) фактичних даних про отримання інформації про діяння, що містить ознаки адміністративного правопорушення.

Приводом до порушення справ про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП та ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, може бути отримання інформації про вчинення адміністративного правопорушення малолітньою або неповнолітньою особою у віці від 14 до 16 років адміністративного правопорушення таким шляхом:

- 1) звернення громадян у вигляді заяви про факт адміністративного правопорушення;
- 2) повідомлення підприємств, установ, організацій (наприклад, повідомлення від працівників магазину про вчинення дрібного викрадення чужого майна);
- 3) надходження інформації із засобів масової інформації;
- 4) безпосереднього виявлення ознак адміністративного правопорушення працівником поліції;
- 5) надходження заяв потерпілих, очевидців, родичів (як письмових, так і усних);
- б) отримання рапортів від інших працівників поліції.

Отже, справу про адміністративне правопорушення може бути порушено лише за наявності хоча б одного із зазначених вище приводів і достатніх даних, які свідчать про наявність події адміністративного правопорушення.

Необхідним елементом порушення справи про адміністративне правопорушення є наявність достатніх даних, на основі яких установлюють ознаки адміністративного правопорушення. Сукупність фактичних даних, що свідчать про ознаки адміністративного правопорушення, дозволяє зробити висновки про достатність підстав порушення справи про адміністративне правопорушення. У кожному конкретному випадку питання про достатність даних для порушення справи про адміністративне правопорушення вирішується поліцейським відповідно до його внутрішнього переконання з урахуванням усіх первинних матеріалів.

У кожному випадку отримання і перевірки інформації про адміністративне правопорушення, так само як і безпосереднього виявлення такого правопорушення, поліцейський приймає одне з таких рішень:

- а) про передачу матеріалів справи на розгляд за підвідомчістю;
- б) про подальше провадження у справі;
- в) про припинення провадження у справі (ст. 247 КУпАП).

Тобто після отримання інформації про вчинене адміністративне правопорушення поліцейський здійснює:

- оперативне реагування щодо виявлення ознак вчиненого правопорушення,
- з'ясовує обставини справи, досліджує їх, фіксує в установленій формі ознаки протиправної поведінки й створює умови для притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності.

Ця частина провадження у справі про адміністративне правопорушення охоплюється поняттям «діяльність уповноважених органів (посадових осіб) зі з'ясування обставин справи» і складає його другий етап.

Наприклад, отримавши повідомлення про факт вчинення адміністративного правопорушення малолітньою або неповнолітньою особою у віці від 14 до 16 років адміністративного правопорушення, поліцейський зобов'язаний перевірити отриману інформацію, у випадку її підтвердження встановити батьків або осіб, які їх замінюють, зібрати докази, які підтверджують факт вчинення правопорушення дитиною, що не досягла віку адміністративної відповідальності, які є доказовою базою для притягнення батьків або осіб, які їх замінюють, за правопорушення, передбачені ч. 3, 4 ст. 173-4 або ч. 1-3 ст. 184 КУпАП.

Якщо в результаті з'ясування обставин справи всі ознаки складу адміністративного правопорушення підтвердяться, то відповідно до чинного законодавства складається **протокол про адміністративне правопорушення** (ст. 254 КУпАП; Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затверджена наказом МВС України від 06.11.2015 року № 1376) та інші адміністративно-процесуальні документи, що мають значення для справи.

УВАГА! Протокол про адміністративне правопорушення, у разі його оформлення, складається **не пізніше двадцяти чотирьох годин із моменту виявлення особи**, яка вчинила правопорушення, у двох примірниках, один із яких під розписку вручають особі, яка притягається до адміністративної відповідальності.

Слід звернути увагу, що при документуванні зазначеної категорії мають місце непоодинокі випадки допущення помилок при оформленні протоколу про адміністративне правопорушення, що унеможливило прийняття в подальшому судом відповідного рішення та є підставою для повернення судом справи на доопрацювання до органів Національної поліції України.

Як приклад за ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП, серед недоліків основним є такий, що фабула протоколу про такі адміністративні правопорушення є

загальною, без уточнення об'єктивних ознак складу адміністративного правопорушення. Зокрема в протоколах не зазначається, які саме насильницькі дії були вчинені порушником стосовно потерпілого, які наслідки спричинили вказані дії в потерпілого чи були вони взагалі, чи мало діяння систематичний характер, якщо так, то в який період часу, із конкретною вказівкою на час кожної події тощо⁵. Це підтверджують винесені постанови судів.

Так, до Нововоронцовського районного суду Херсонської області від Нововоронцовського відділення поліції Бериславського відділу поліції ГУНП у Херсонській області надійшов протокол про адміністративне правопорушення з доданими матеріалами стосовно ОСОБА_1, згідно з яким 01.02.2019 року близько 11 год. 30 хв. було встановлено, що ОСОБА_1, маючи на утриманні неповнолітню внучку, яка навчається в 9-му класі Михайлівської ЗОШ, 01.02.2019 року близько 11 год. 30 хв. вчинила булінг (цькування) відносно учасника освітнього процесу в Михайлівській ЗОШ, що знаходиться за адресою: вул. Анастасіївська, с. Михайлівка Нововоронцовського району Херсонської області, що призвело до бійки, унаслідок чого було завдано психологічної та фізичної шкоди. У судовому засіданні ОСОБА_1 свою вину у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 4 ст.173-4 КУпАП не визнала. Повно, усебічно та об'єктивно дослідивши матеріали справи, заслухавши особу, що притягується до адміністративної відповідальності, суддя вважає, що дії особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, не містять складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 4 ст.173-4 КУпАП з огляду на таке. ... Таким чином, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 4 ст.173-4 КУпАП, є сукупність необхідних умов:

- наявність булінгу, тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій;
- діяння, вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення;
- діяння, вчинене малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років.

Протокол про адміністративне правопорушення не містить:

- ПІБ особи, яка вчинила булінг, її дати народження, що дозволяло б визначити її правовий статус як малолітньої чи як неповнолітньої особи;
- ПІБ особи, якій завдано шкоди, її дати народження, що дозволяло б визначити її правовий статус як малолітньої чи як неповнолітньої особи;
- переліку дій, які кваліфіковані як булінг;

⁵ Падучак О. Булінг – стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу. Юридична газета. 2020. № 1. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling--stop-analiz-pershogo-roku-realizacijzakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html> (дата звернення: 25.03.2022).

- зазначення групи осіб, які вчинили булінг, або посилення на наявність постанови про притягнення до адміністративної відповідальності протягом року особи, що притягується до адміністративної відповідальності (повторності).

Таким чином, протокол не містить об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 173-4 КУпАП.

Суб'єктом правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 173-4 КУпАП, є батьки або особи, які їх замінюють.

Матеріали справи не містять відомостей про те, що ОСОБА_1 є особою, яка замінює батьків ОСОБА_2, копія паспорту громадянина України якої додано до матеріалів справи.

Тому протокол не містить суб'єкта правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 173-4 КУпАП. З огляду на це суддя постановив: провадження у справі про адміністративне правопорушення стосовно ОСОБА_1 у вчиненні правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 173-4 КУпАП – закрити за відсутності події і складу правопорушення⁶.

У матеріалах іншої справи №203/917/20 зазначено, що 18 лютого 2020 року приблизно о 13 год. 10 хв. у приміщенні школи під час освітнього процесу малолітня особа, 2006 року народження вчинила фізичне насильство щодо іншої особи, 2007 року народження. Хоча з адміністративного протоколу важко кваліфікувати дії правопорушника саме як булінг за відсутності вказівки на повторюваність таких дій, нерівність сил та наявності заподіяної шкоди, крім того в протоколі не визначено зміст об'єктивної сторони в повному обсязі

Наприклад, у справі № 584/1805/19 суддя вказує на те, що «складений протокол про адміністративне правопорушення не містить відомостей про те, що вчинене неповнолітнім ОСОБА_17 діяння щодо ОСОБА_5 носить систематичний (повторюваний) характер, а також не містить відомостей про те, які саме дії насильницького характеру ОСОБА_17 вчинив щодо ОСОБА_5 (у чому саме виявилось насильство)», постановивши матеріали про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 173-4 КУпАП, стосовно ОСОБА_1 повернути до Путивльського відділення поліції Глухівського відділу поліції ГУНП у Сумській області для належного оформлення⁷.

Ще одним недоліком, на який вказують суди при розгляді зазначеної категорії справ, є відсутність доказів у справі про адміністративне правопорушення.

У справі № 296/3495/19 про притягнення до адміністративної відповідальності за ч. 3 ст. 173-4 КУпАП України батька неповнолітньої особи, яка заподіяла тілесні ушкодження малолітній особі, була закрита

⁶ Справа № 660/271/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81034420> (дата звернення 25.03.2022)

⁷ Справа № 584/1805/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86039595> (дата звернення: 23.02.2022).

через те, що в протоколі про адміністративне правопорушення цей факт засвідчений не був, а будь-які посилання на конкретні дати вчинення булінгу (цькування) відсутні, що є суттєвим порушенням прав на захист особи, що притягується до адміністративної відповідальності. І оскільки не було пред'явлено будь-які докази про конкретні дати та обставини вчинення адміністративного правопорушення, суд прийшов до висновку про необхідність закриття цього провадження за відсутності складу цього адміністративного правопорушення⁸.

Наприклад, у справі № 766/5428/20 суд установив, що 28.02.2020 інспектором ЮП Херсонського ВП ГУНП в Херсонській області майором поліції Сипко Н.В. був складений адміністративний протокол N 730881 серії АПР 18 відносно ОСОБА_1, за ст. 173-4 ч. 3 КУпАП., у якому зазначено, що 25.02.2020 о 10:15 год. у ЗОШ N 41, яка знаходиться за адресою: м. Херсон, вул. Карбишева, 30, малолітня ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_2, в каб. 302 здійснила фізичний булінг відносно малолітнього ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_3, унаслідок чого могла бути заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю останнього. Суддею встановлено, що до протоколу про адміністративне правопорушення не долучено документи, які підтверджують родинні зв'язки ОСОБА_1 із малолітньою ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_2, оскільки відповідно до свідоцтва про народження матір'ю малолітньої ОСОБА_2 є ОСОБА_4, а протокол складено щодо ОСОБА_1. Таким чином, суддя дійшов до висновку, що в такому випадку протокол N 730881 серії АПР 18 щодо ОСОБА_1 неможливо визнати, як належно оформлений й допустимий, а тому він повинен бути повернутий для належного оформлення до Херсонського ВП ГУНП в Херсонській області, із можливою подальшою передачею до суду першої інстанції для розгляду по суті⁹.

Як відомо, відповідно до ст. 251 «Докази» доказами у справі про адміністративне правопорушення є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність зазначеної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, зокрема тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, зокрема тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також

⁸ Справа № 296/3495/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81928836> (дата звернення 23.02.2022).

⁹ Справа № 766/5428/20. URL: <https://verdictum.ligakon.net/document/89125971> (дата звернення 25.03.2022).

працюючими в автоматичному режимі або в режимі фотозйомки (відеозапису), які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху та паркування транспортних засобів, актом огляду та тимчасового затримання транспортного засобу, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами.

Ураховуючи це, у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 3, 4 ст. 173-4 та ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, до протоколу про адміністративне правопорушення як докази можуть надані такі матеріали:

- пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності;
- пояснення малолітньої або неповнолітньої особи у віці від 14 до 16 років, яка вчинила адміністративне правопорушення;
- пояснення потерпілих, свідків події;
- документи, що підтверджують родинні зв'язки між дитиною та особою, що притягається до відповідальності, або документи про те, що такі особи є особами, що їх замінюють;
- речові докази тощо.
- показання засобів фото- і кінозйомки, відеозапису тощо.

Після складання всіх матеріалів справи про адміністративні правопорушення, передбачених ч. 3, 5 ст. 173-4 КУпАП та ч. 1-3. ст. 184 КУпАП, вони надсилаються в порядку ст. 221 КУпАП до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді) за місцем вчинення адміністративного правопорушення для подальшого розгляду.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, зазначимо, що працівники Національної поліції України в цілому додержуються приписів законодавства щодо документування адміністративних правопорушень зазначеної категорії справ, а для усунення виявлених недоліків працівникам поліції необхідно:

- ретельно перевіряти інформацію про можливе вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП та ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, правильно кваліфікувати протиправні діяння, тобто здійснювати аналіз фактичних ознак діяння і проводити їх ототожнення з ознаками складу правопорушення, що містяться в порушеній адміністративно-правовій нормі;

- правильно складати адміністративно-процесуальні документи у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП та ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, особливо протокол про адміністративне правопорушення;

- долучати до адміністративної справи належним чином оформлені докази;

- своєчасно, без зволікань, передавати матеріали справ про адміністративні правопорушення до суду;

- у разі повернення матеріалів на доопрацювання своєчасно виконувати судові рішення та повертати матеріали справи до суду;

- використовувати в правозастосовній діяльності науково-практичні рекомендації «Відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, за вчинення малолітніми або неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП».

Уважаємо за доцільне тематику, присвячену особливостям адміністративної відповідальності батьків та осіб, що їх замінюють, за вчинення малолітніми або неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП, додати до всіх форм професійного навчання поліцейських в межах:

- 1) первинної професійної підготовки – для поліцейських, які вперше прийняті на службу в поліцію, із метою набуття спеціальних знань, умінь та навичок, необхідних для виконання повноважень працівників ювенальної превенції;

- 2) підготовки в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, зокрема для здобувачів вищої освіти спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність», як приклад, у межах опанування освітніх компонент «Організація діяльності підрозділів ювенальної превенції», «Актуальні проблеми превентивної діяльності органів Національної поліції» тощо;

3) післядипломної освіти шляхом внесення зазначеної тематики в програми підвищення кваліфікації працівників ювенальної превенції;

4) службової підготовки під час відповідних занять, які мають розкривати питання особливостей кваліфікації адміністративних правопорушень, передбачених ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП та ч. 1-3 ст. 184 КУпАП, специфіки їх документування та порядок провадження у зазначеній категорії справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. додаток до № 51. Ст.1122 (зі змінами і доповненнями станом на 17.03.2022).
2. Падучак О. Булінг – стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу. *Юридична газета*. 2020. № 1. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling--stop-analiz-pershogo-roku-realizaciyizakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html> (дата звернення: 25.03.2022).
3. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65 (зі змінами і доповненнями станом на 02.04.2022).
4. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: від 13.01.2005 № 2342-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. Ст. 147 (зі змінами і доповненнями станом на 31.12.2020).
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142 (зі змінами і доповненнями станом на 02.04.2022).
6. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 173 (зі змінами і доповненнями станом на 01.01.2020).
7. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135 (зі змінами і доповненнями станом на 19.02.2022).
8. Справа N 766/5428/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/89125971> (дата звернення 25.03.2022).
9. Справа № 234/2837/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79992685> (дата звернення: 22.02.2022).
10. Справа № 296/3495/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81928836> (дата звернення 23.02.2022).
11. Справа № 584/1805/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86039595> (дата звернення: 23.02.2022).
12. Справа № 660/271/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81034420> (дата звернення 25.03.2022).
13. Справа № 766/173/21. URL: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/96330686> (дата звернення: 24.03.2022).
14. Суддя ККС ВС розповіла про судову практику у справах щодо булінгу. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1123260/> (дата звернення: 24.03.2022).